

**DVA OTOKA – PA TAKO RAZLIČNA
(PRIMERJAVA ROMANA *FILIO NI DOMA*
BERTE BOJETU BOETA
IN *OSMI POVERJENIK* RENATA BARETIĆA)**

Andraž Stevanovski

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Ljubljana, Slovenija

Ključne besede: antiutopija, distopija, utopija, spolnost, eskapizem, otok, hierarhija.

Izveček: V romanu *Filio ni doma* in v romanu *Osmi poverjenik* lahko zasledimo lastnosti antiutopije, distopije in utopije. Dogajalni prostor je v obeh delih otok, gre torej za prostorski eskapizem. Na teh otokih pa je za razumevanje romanov pomembno predvsem razumevanje spolnosti, odnosov med moškimi in ženskami ter njihovih vlog, ter oblasti in hierarhične ureditve.

**TWO ISLANDS - YET SO DIFFERENT (COMPARISON
OF THE NOVELS *FILIO NI DOMA*
BY BERTA BOJETU BOETA
AND *OSMI POVERJENIK* BY RENATO BARETIĆ)**

Andraž Stevanovski

Faculty of Arts, University of Ljubljana

Ljubljana, Slovenia

Key words: anti-utopia, dystopia, utopia, escapism, sexuality, island, hierarchy.

Summary: In the novels *Filio Isn't Home (Filio ni doma)* and *The Eighth Commissioner (Osmi poverjenik)* we can observe characteristics of anti-utopia, dystopia and utopia. As the setting in both works is an island we speak of spatial escapism. To understand the novels set on these islands it is crucial to understand sexuality, male-female relationships, gender roles, authority and hierarchical organisational structure.

1 Antiutopični, distopični oz. utopični roman

Kadar se literarna obravnava dotakne romana Berte Bojetu Boeta, se razprava že na začetku prelevi v obravnavo antiutopije oz. antiutopičnega romana, ki pa je zelo tesno povezan tudi z utopijo oz. utopičnim romanom. Metaforično tako lahko govorimo o razmerju *eros – tanatos*, kjer je utopija prvo ter antiutopija drugo, oz. obratno, odvisno za katero vrsto antiutopije gre. Pri B. Bojetu gre za nazadnjaško, oz. retrogradno, pri Baretiću pa smo v dvomih, saj lahko razumemo dogajanje na Trečiču¹ kot napredno, vizionarsko, čeprav ljudje na njem delujejo kot nekakšno pleme, katerega člani so enakopravni, kot nazadnjaško.

Pojmi antiutopija, distopija in utopija se v vlogi oznake vrste romana, v slovenski literaturi, prekrivajo. Antiutopija vsebuje oz. podaja skepticizem in kritiko prihodnosti – predvsem enosmernosti industrializacije in birokratizacije, gre torej za nekakšno opozarjanje oz. oznanjanje negativnih posledic sodobne družbe. Osrednja ideja vsake klasične antiutopije je škodljivost totalitarizma in nedemokracije. (Zupan Sosič, 2017: 247, 250) Od vseh teh postavk sicer obravnavani deli rahlo odstopata – »antiutopična dramatičnost nepomirljivega boja osebnega in družbenega, prostorsko in časovno izmikanje realističnim okvirjem ter izbira tipičnega pripovedovalca so žanrski kriteriji, ki so jih slovenski romani z antiutopičnimi potezami v devetdesetih letih upoštevali.« (Zupan Sosič, 2000: 247) Omeniti pa je potrebno še antiutopični determinizem – junakovo akcijo, ki je že v osnovi zavrta, posledično pa se nujno konča neuspešno. (Zupan Sosič, 2017: 250) Antiutopija lahko prikazuje tako pozitivno kot negativno družbo. Distopija pa prikazuje samo negativno družbo. (Zupan Sosič, 2017: 247) Lahko rečemo, da če je utopija² izmišljena fiktivna družba, v kateri socialne, politične in ekonomske težave odpravljene, je »distopija izmišljeni svet, v katerem postanejo utopične sanje nočna mora.« (Zupan Sosič, 2017: 249)

¹ Izmišljeni otok, ki je še bolj oddaljen od celine, kakor otoka Prvič in Drugič. Na njem se odvija večina dogajanja romana *Osmi poverjenik*.

² Utopija je v celoti fikcija, ki vsebuje potencialno utopično komponento in tako projicira svet, ki je drugačen od resničnega. (Zupan Sosič, 2017: 248)

V romanu *Filio ni doma* želi Helena Brass na otoku uvesti šolo³; prav tako sama izobražuje »svoja«⁴ otroka. Pri uvajanju šole ima več dela kot s pripravo samega objekta, z njeno legalizacijo, ki ji jo osebe, ki so po hierarhiji višje od nje, močno otežujejo. Tako se zaplete z njimi v nekakšen boj, ki pa poteka, bolj ali manj, na ravni nje same. To idejo o šoli lahko povežemo s skepticizmom, probleme, ki jih ima pri uvajanju, pa lahko povežemo s kritiko birokratskega sveta. Prav tako o tem ali šola bo, ali ne, ne odločajo prebivalke Gornjega mesta⁵, o tem odločajo njihovi nadrejeni, tu lahko govorimo o kritiki totalitarne oblasti in nedemokratičnosti, ki pa je še bolj razvidna pri tem, da si prebivalci otoka ne morejo sami izbirati (spolnih) partnerjev, ampak o tem odločajo sezname, ki jih prav tako sestavljajo nadrejeni. Ob branju dela moramo biti pozorni tudi na kulturno-zgodovinski okvir, ko je bila spremenjena politična situacija tistega časa – to je bilo obdobje osamosvojitvenih naporov. Delo je tako tudi vizionarsko, saj metaforično kaže na posledice vojne na človekovi duševnosti in telesnosti. Pri *Osmem poverjeniku* je prav tako zaznati skepticizem, le ta se pojavi trikrat oz. trojno. Prvič pri prebivalcih Trečiča, saj so zelo skeptični do volitev in vzpostavitev političnega režima, kot ga zahteva *Ustava RH*. Drugič pa pri Siniši⁶, kjer je dvojen, prvič se pokaže skozi negativen odnos, ki ga ima do svoje naloge ter prebivalcev Trečiča, drugič pa se pokaže pri tem, ko premieru⁷ ne da vedeti, če se bo vrnil (s Trečiča) v Zagreb ali ne. Kritika industrializacije in birokratizacije se pokaže v tem, da na otoku ni omrežja, posledično ne more uporabljati e-pošte, raznih aplikacij, pošiljati SMS-sporočil in telefonirati. Na začetku se mu to zdi velika tragedija, kasneje pa se na to navadi oz. od mobilnega telefona in računalnika odvadi. Prav tako sta v Siniši prisotna osebni in družbeni boj – osebnega doživlja že ob dejstvu, da ni več v Zagrebu, ampak nekje daleč, na Trečiču, kjer je odrezan od sveta. Družbenega pa v odnosu do prebivalcev, ki ne želijo niti slišati za njegovo nalogo oz. prizadevanje. V času sedmih mesecev⁸ se ta družbeni boj, sicer zgolj v obrisih, prelije v boj z ljudmi, s katerimi je prej

³ Pisateljica pod psevdonimom Daughter of Eve, v svojem delu *Ženska utopija*, prav tako ponudi rešitev v odpravi inteligenčnih razlik z uvedbo boljšega šolskega sistema. (Zupan Sosič, 2017: 248)

⁴ Filio je njena vnukinja, z Urijem ni za res v sorodu, vendar zanj skrbi, ima ga kot za svojega.

⁵ Na otoku v Gornjem mestu živijo samo ženske, v Spodnjem mestu, pa samo moški.

⁶ Glavna oseba romana, politik, ki so mu namestili škandal, zaradi katerega se je, za ugled svoje politične stranke, umaknil na otok Trečič, kjer ima nalogo, da izvede volitve v skladu z *Ustavo RH*, ki narekuje, da mora imeti vsaka lokalna samouprava svojega predstavnika, ki sodeluje v političnem sodelovanju.

⁷ Hkrati pa tudi bralcem.

⁸ Toliko časa je na Trečiču.

sodeloval v Zagrebu, nekako začne prevzemati kulturo in navade prebivalcev Trečiča, njegova politična prizadevanja uplahnejo, postane aktivni član skupnosti otoka, to se pozna celo na tem, da vse bolj uporablja dialekt⁹. Do svoje nekdanje ljubice, ki je bila njegova tajnica, sedaj pa je tajnica in ljubica premiera, začne počasi otopevati, prav tako mu ni več tako mar za premiera, kot na začetku.

Poleg obravnavanih lastnosti antiutopije pa je potrebno še pokomentirati antiutopično determiniranost. V *Filio ni doma* Helena, Filio in Uri sicer nimajo neke specifične naloge, pa vendar za seboj¹⁰ pustijo majhne, a pomembne spremembe. V *Osmem poverjeniku* Siniša naloge sicer ne opravi, pa vendar se vključi v novo življenje, ki mu očitno ustreza, saj se ob možnosti vrnitve ne vrne, oz. sploh ne da vedeti, če se bo. Hkrati lahko smrt njegovega prevajalca in pomočnika, ki spominja na nekakšnega Sanča Panso, če Siniša s svojim neuspešnim bojem spominja na Don Kihota, lahko razumemo, kot nekakšen »padec mostu« med Sinišo in Trečičem, kar pa je lahko tudi metafora za Siniševo asimilacijo in stalno nastanitev in vključitev. Prav tako lahko metaforično razumemo, da je dal Tonino s tem, ko je umrl, prostor Siniši, ki pa ga je zasedel, saj opravlja vse naloge, ki jih je prej opravljal Tonino, celo za njegovega hudobnega bolnega očeta skrbi. Na podlagi zapisanega v tem odstavku lahko zaključimo, da ima delo sicer veliko lastnosti antiutopije, a vseeno ne gre za čisto antiutopijo.

Kar se tiče distopične komponente obeh del – se pravi prikaza negativne družbe, je ta prisotna v obeh delih. V *Filio ni doma* so vloge moških in

⁹ Renato Baretić je v svojem romanu oblikoval poseben jezik, ki velja za narečje tega otoka. (Navajam nekaj značilnosti tega jezika, ki jih navaja S. Vrsaljko. Opozarjam, da gre za izvornik, oz. da je dialekt v slovenskem prevodu drugačen.) Namesto izraza »niti en« uporabi »niedon«, namesto »učlaniti«, »uočlaniti«, namesto »začne«, »puoč« itd. V navedenih primerih jotacije ni. Te specifike so značilne za čakavščino, oz. govore šibeniških otokov, na katere delo tudi aludira. Govor tega področja pripada južno čakavskemu dialektu, ki karakterizira uporaba diftonga **-ua-**, npr. »**gruad**« namesto »grad«. V delu je prisoten tudi lik Bosanca Selima, katerega govor je prav tako specifičen, saj pripada novoštokavskemu ikavskemu dialektu, ki se govori v centralni Bosni, npr. »A **kads** več **spomeno** zajebanciju, **jel** znaš onaj kad je Fata došla **kuć utri ujtru** i Mujo pita **de** je dosad. Ona govori [zajebala] sam se moj Mujo. Kako [zajebala], pita on, a Fata veli isto **ko** iti kad dodeš kasno, pa kažeš Fato, **halali**, ja se zapio.«. Redukcija vokalov **a**, **i** in **u**, kot v primerih »**jel**«, »**kuć**«, »**ujtru**« itd., kontrakcija glagola »**spomeno**« namesto »spomenuo«, ter turcizem tipa »**halali**« pripadajo govornemu področju centralne Bosne, od koder Selim tudi prihaja. Glavni lik, Siniša, prihaja iz Zagreba, v svoj govor vnaša dialektizme tipa »Možemo zaključati ured ranije i **fino otić** doma, smrznuo sam se t.«. Izraz, kakor je »fino«, redukcija zaključnega **-i** v infinitivu glagola »otiči« ... so lastnosti zagrebskega govornega področja. Prav tako je prisotnih veliko vulgarizmov, npr. »... šta si ti **fakat fuko** Severinu.« (Vrsaljko, 2008: 124-125.) Poleg naštetega so prisotni še italijanizmi in anglicizmi.

¹⁰ Helena umre od starosti, Filio in Uri pa zbežita.

žensk zelo tradicionalne. Berta Bojetu se v svojem delu upre enodimenzionalni vlogi žensk v antiutopijah: požrtvovalne ljubimke in gospodinje – tako v delu ironizira stereotipno zaprtost žensk v kuhinje in salone in spalnice – dekorativno vlogo ženske tako zastavi kot distopični poskus razveljavitve družine. Prav tako so negativne plati prebivalcev otoka tudi anomalije, ki se kažejo kot duševne hibe, ki se najpogosteje reflektirajo preko fizičnega nasilja in pa pohabljenosti oz. telesnih hib, kot so šepavost, grbavost ... ki so, vsaj tako je nakazano v romanu, verjetno namerna posledica načrtovanja spolnosti in reprodukcije oz., kadar pa gre za zdravega otroka – abortusa. Avtorica poleg površnosti in agresivnosti družbe obsodi tudi nezmožnost komuniciranja med spoloma (Zupan Sosič, 2000: 243). V Baretičevem romanu je družba prav tako negativna, prva negativna skupina so Siniševi kolegi iz Zagreba, ki so mu namestili škandal¹¹ ter njegova nekdanja ljubica, ki postane premierova ljubica ki je (bil) Sinišev »prijatelj«. Druga negativna skupina¹² pa je bosanski tandem – nimfomanska porno igralka Zehra, ki jo tihotapi Selim, ki ima opraviti z italijansko mafijo.

V obeh delih je prisotna najstarejša še utopična iznajdba pisanja dnevnika (Zupan Sosič 2000: 246). V *Filio ni doma* piše dnevnik Helena Brass. Ta dnevnik je celotno osrednje poglavje. Pri *Osmem poverjeniku* pa si v dnevniški obliki občasno kaj zapiše Siniša na računalnik. Če komentiramo še navedbo, da so v utopiji socialne, politične in ekonomske težave odpravljene, lahko to na videz pri *Filio ni doma* sicer potrdimo, če pa analiziramo »pod površino« vidimo, da je ravno ta ureditev krivec za odtujenost, nasilje, neslišnost, apatičnost in neosebnost na otoku. Pri *Osmem poverjeniku* ekonomskih težav sicer ni, so pa politične, vendar le z aspekta Republike Hrvaške, z aspekta prebivalcev Trečiča pa je vse dobro urejeno, saj vseeno za njimi stoji Bonino Smeraldić, njihov Tito, kapitalist s socialnim instinktom, človek, ki je angažiral italijansko mafijo, da redno oskrbuje otok, poleg tega tudi koordinira njihovo odločanje oz. politiko. Socialna težava pa je edino v tem, da je prebivalstvo Trečiča staro, ni mladih, ampak tudi to je le navidezna težava, saj se nanj vračajo le ostareli, ki so bili na začasnem delu v Avstraliji.

Z zgornjimi tremi odstavki, oz. s primeri opisanimi, argumentiranimi in interpretiranimi, lahko torej potrdimo, da gre v obeh romanih za preplet,

¹¹ V javnosti se pojavi informacija o tem, da so ga novinarji našli v omotičnem stanju z anonimno blondinko iz Belorusije.

¹² Ta ni zgolj negativna, saj je Siniša njun prijatelj in zaščitnik.

antiutopije, distopije in utopije, pri čemer pa največ motivov oz. motivnih sklopov pripada antiutopiji.

2 Eskapizem in krajevna komponenta kronotopa oz. dogajalna prostora romana

Eskapizem, na splošno, je izogibanje neprijetnim, dolgočasnim, zahtevnim, strašljivim ali banalnim vidikom vsakdanjega življenja. Lahko je uporabljen tudi kot pojem, ki definira dejanja, ki se jih ljudje polastijo, da se olajšajo nenehnih občutkov depresije ali splošne žalosti.

Eskapizem je vsekakor nekaj, kar je potrebno obravnavati v kontekstu naših dveh romanov. Povežimo ga s tem – A. Zupan Sosič v *Teoriji pripovedi* zapiše, da je najizvirnejša lastnost Moorove *Utopije* satirična komponenta z idejo, da je idealna družba drugačna od avtorjevega družbenega položaja v času nastanka dela. (Zupan Sosič, 2017: 248) To velja tudi za obravnavana romana.

Krajevni eskapizem je postavitev zgodbe na (fikcijski) kraj, kjer je njena izpeljava možna, najbolj ustrezen za to je otok, kot upodobitev nekakšne drugačne, alternativne družbene ureditve. »Otok postane mit idealnega prostora, absolutni otok je neobstoječ prostor, antiutopije ga izkoriščajo v namen , kjer človek izgubi svojo individualnost, postane »srečna številka« množice.« (Zupan Sosič, 1998: 318).

Krajevna komponenta kronotopa je zelo jasno izražena. Oboje se dogaja na otoku. Pri *Filio ni doma* gre za otoško, od sveta odrezano, totalitaristično državico (Zupan Sosič, 2000: 245), na katero je Helena Brass odpeljana po brodolomu. Ta otok je razdeljen na dva dela, moškega in ženskega. O otoku samem ni veliko podatkov, ob branju ne izvemo niti njegovega imena. Opisane so le skrivne poti na njem, ter slaba infrastruktura, ki jo Helena sicer postopoma obnavlja. Izvemo tudi to, da je na njem zapuščena šola, cerkev, kjer se ob nedeljah srečajo moški in ženske¹³ ter zapor in pa »Mala hiša fantov« ter objekt otoške uprave.

Pri *Osmemu poverjeniku* pa gre za otok Trečič, ki je še bolj daleč stran od celine in še bolj »odrezan od sveta« kot otoka Drugič in Prvič¹⁴. Krajevnost kronotopa je profilirana že na osnovi inovativnega in edinstvenega dialekta, ki ga govorijo na Trečiču. Prav tako pa tudi s celotnim načinom življenja, ki je drugačen od ustaljenega hrvaškega. Na otoku se dogaja življenje znotraj ene izolirane lokalne sredine, ki je razvila

¹³ Drugače se srečujejo le ponoči, kakor veleva seznam spolnih aktivnosti.

¹⁴ Dejansko obstajata dva jadranska otoka, ki se imenujeta Prvič.

svoje specifične družbene konvencije, avtonomni moralni kodeks in skupne rituale, kar prišleku, ki se s tem sreča prvič, deluje čudno, na začetku odbijajoče, potem pa postane privlačno (Visković, 2006: 85). Surovost prostora v katerem vladajo skoraj plemenski zakoni, nemoč komunikacije s kopnim, zaradi oddaljenosti otoka, spreminjajo Siniševo delo v sizifovo (Tomić, 2015: 53), hkrati pa njegovo bivanje na njem počasi začne prehajati v razumevanje, empatijo in simpatijo. Trečič je pravzaprav slika nasprotij; na vseh hišah so postavljeni solarni kolektorji, a je zato otok nedostopen vsem mobilnim omrežjem, prebivalci in prebivalke v hiše nimajo napeljanega vodovoda, pijejo pa avstralsko pivo Foster's ... (Zima, 2006: neznana stran¹⁵). Hkrati pa je dvojnost oz. nasprotje tudi v tej njegovi odrezanosti od sveta in tem, da je otok pravzaprav, preko morja, povezan s celim svetom.

3 Telesni odnosi

V delu *Filio ni doma* veljajo pravila¹⁶, ki temeljijo na odtujevanju človeka od človeka. Tako so spolna srečanja načrtovana tako, da se partnerji ne srečujejo redno, da med njimi ne pride do kakšne čustvene vezi. Urejena so s seznama. Kot že rečeno, moški in ženske živijo ločeno, srečujejo se le ponoči, ko pridejo moški, glede na to kako seznam veleva, k ženskam. Podobne ideje lahko opazimo že v Platonovi *Državi*, kjer je podan predlog o kontroliranih spolnih srečanjih, prav tako pa obstaja urnik spolnih srečanj tudi v Zamjatinovem delu *Otočani*. V *Filio ni doma* lahko govorimo o državnem urejanju spolnosti, posledično tudi natalitete, nadzoru spočetij, rojstev in izločanje ali zamenjavi otrok ter njihovi vzgoji, se pravi gre za utopično idejo evgeničnih sistemov pregleda populacije¹⁷ (Zupan Sosič, 2017: 249). Imamo pa tudi dve izjemi, prva je spolno življenje Helene Brass, ki jo redno obiskuje Poveljnik otoka. Zaradi njega je na otoku tudi ostala, namreč prvo noč jo je posilil – lahko govorimo o tem, da je Helena razvila neko anomalijo stockholmskega sindroma, kjer se žrtev čustveno, v tem primeru tudi seksualno, naveže na ugrabitelja in ga celo zagovarja. Druga izjema sta srečevanje Filio in Urija. Uriju se sicer seznama spolnih srečanj gnusijo in jim ne sledi, ko pa opazi, da je na njih tudi Filio, ki mu je privlačna, se začne menjati s tistimi moškimi, ki so napisani pod njenim

¹⁵ Parafraziral sem skeniran članek, ki pa ni vseboval oštevilčenih strani.

¹⁶ Več o tem v poglavju o oblasti in hierarhični ureditvi.

¹⁷ Takšne ideje nadzora natalitete najdemo tudi v Huxleyjevem *Krasnem novem svetu*, le da sem tam spolnost ne odvija, saj jo nadomeščajo aparature.

imenom. Njunjo srečevanje je pogosto, tako se med njima, čeprav Filio ne ve, da gre za Urija, razvijajo tudi čustveni odnosi.

V *Filio ni doma* je močno tematizirano erotično nasilje, ki je nekakšen način obvladovanja in poniževanja tistih, ki brez Helenine pomoči in vztrajnosti niso nikoli presegle svojega strahu in nevednosti. (Zupančič, 1995: 11) Posilstvo je na otoku dejansko edini uzakonjeni način telesne ljubezni, saj so ostale interakcije prepovedane. (Zupan Sosič, 2000: 247) Hkrati pa menim, da je v romanu zelo subtilno napeljšano na prijetno in lepo spolnost s prisposodbo igre »mlinčke talat«, ki jo ima Filio zelo rada. Pri tej igri so se otroci dotikali rok drug drugega, ta odnos Filio do te igre, pa kaže na prijetnost in lepoto dotika, nežnosti, bližine drugega ... Ostala spolnost pa je kruta, nečloveška – A. Zupan Sosič piše o apokaliptičnosti spolnih antagonizmov, preko katerih B. Bojetu ozavešča o vseprisotnem nasilju (Zupan Sosič, 2017: 251). Vsi ti akti spolnih prisil in nasilja pa so nekakšna metafora za ogabne medčloveške odnose. Tako so v romanu prikazani homoerotični odnosi, ki so posledica nepotešenosti dečkov, ki niso še dovolj stari, da bi bili na seznamu spolnih srečanj.

»Po plavanju ste običajno polegli. Zbudilo te je kričanje. Andro je brcal in se otepal večjega fanta. Nič nisi razumel, dokler tudi tebe ni zagrabil neki drugi fant, precej večji kot ti in te dvignil. Nesel te je za onima dvema, v votlino ob morju. Otepal si se, čeprav nisi vedel, kaj se dogaja. Votlina je bila polna vrveža in prerivanja, vzdihov in čudnega prerivanja, vonja po potu, ki ga je vročina še bolj zgostila. V majhnem prostoru vas je bilo nenadoma veliko, ker je imel vsakdo od vas par. [...] Prerival si se in otepal. Videl si, kaj se ti bo zgodilo, zakaj malo nad vama, na skali, je Andro jokal in se sklonjen držal za korenino, ki je štrlela iz mivke. Mlad moški ga je slečenega držal za boke in zadaj porival vanj. Tolkel je z vso močjo.« (Bojetu, 1990: 127-128)

Prav tako pa so med njimi tudi scene, ki so zoofilske, saj gre za spolne interakcije s kozami in psi. V prvem primeru gre za moškega, ki posiljuje kozo, v drugem pa za skupino moških, ki se izživljajo nad žensko, nad katero spustijo psa, ki jo posili.

»Ko te je ponovno porinil, si se spomnil, da te preganja najbrž zato, ker si ga zalotil pri ovci. Ko si videl, da je za njo, si pogledal še enkrat. Nase je potegnil hlače, zaklel in stekel na drugi konec staje. Zaloputnil je vrata in slišal si ga, kako je kričal po hribu v dolino.« (Bojetu, 1990: 153)

»Znašli ste se na jasi, ki je bila vrezana v majhno dolino. Sredi nje je stal pesjak, dovolj velik, da se je po njej sprehajalo in ležalo kakšnih dvajset psov. Niso se zmenili za vas, ko ste stopili k ograji in šele kasneje ste ugotovili, da so imeli sredi pesjaka nekaj, kar jih je mnogo bolj zanimalo.

Ob stebru si zlezal na vrh ograje in onemel. Med njima je ležala ženska z razkrcenimi nogami. Ni se premikala in najprej si pomislil, da je mrtva. Takoj za tem se je samo majčkeno premaknila in narahlo si kriknil. Psi so jo izmenoma oblizovali. [...] Pes je planil nad žensko. Dvignila je glavo samo toliko, da si videl, da je živa. Ovohaval jo je, lizal, jo tu in tam narahlo zagrizel v meso, se premikal z zadnjim delom sem in tja, poplesaval, da mu je ud bingljaj od noge do noge, dokler ni povsem nabrekli. Ustavil se je in poskušal zlesti nanjo. Bila je prenizko, zato so pristopili moški in pod ženski križ položili ploščat kamen. Upirala se je, vlekla noge iz kamnov, toda bila je nemočna. Naskočil jo je in se zapičil vanjo. Slonel si ob mreži in pribit strmel v premikajočega se psa.« (Bojetu, 1990: 140, 154-155)

Eden od teh prizorov izprijene spolnosti, ki jo dela apokaliptično, pa je tudi prizor orgije v zaporu, ki Urija močno pretrese in mu ostane v spominu. Gre za orgijo, katere je le opazovalec, med svojim delom, ko je pomočnik paznika v zaporu.

»Pred seboj sem zagledal njegov [upravnikov] obraz in nago telo. Poraščen s temno, gosto dlako je stiskal nase žensko. Slečeno in onemoglo je vlekkel za seboj. Šel sem globlje pod oboke. Naga telesa žensk in moških zapornikov, prevrnjene steklenice, pripete ženske na orodjih ob zid, smrad in obilje hrane so se mi postavili pred obraz in obšla me je slabost. Oprijel sem se zidu. Kakšen meter stran je na stari odeji ležal star, grbasti vratar, slečen in prvi hip zgnetenega kupa mesa nisem prepoznal. Ležal je in se pustil obdelovati. Bil je na hrbtu, na grbi in se majal kot polomljena miza. Mednožje mu je bingljalo in stalo, viselo in se dvigovalo in se drgnilo ob človeško kožo nad in ob njem. Samo odšel sem še.« (Bojetu, 1990: 183)

V *Osmem poverjeniku* spolnost ni tako izstopajoča tema kakor v *Filio ni doma*. Ko pride na otok glavni junak Siniša, ga po nekaj tednih začne mučiti spolna abstinenca, to zapiše tudi v svojem zapisku na računalniku, kjer sporočilo oblikuje kakor pismo Željki. V pismu jo povabi na otok, zapiše: »Rabim te, želim si te. Tako, se spominjaš? / Tvoj modras / P. S. Resno, probaj prit.« (Baretič, 2003: 84) V pismu ji tudi razkrije, da masturbira ob misli nanjo. Prav tako o njegovi nepotešenosti priča drugi zapis na njegovem računalniku:

»Ženske, ženske, ženske, žžžžžžž... Pičke, joški, noge, ritke, hrbet, usta, lasje, frizure, šminke, parfumi, popek, luknja, lak za nohte, viklerji, nogavice, modrčki, menstruacija, plodni dnevi, celulit, depilacija, dekolte, visoke pete, bradavice, tangice, fafanje, požiranje, vrat, lizanje, od zadaj, nakit, kolena, klitoris ... Popizdil bom!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!! Tu so samo ovce in koze mlajše od 65 let! Ene same ženske, ki bi se jo vsaj pogledat dalo, če že ne kaj več, ene same ni! Okej, tudi moških, ki bi še lahko, ni, ampak kaj me

briga zanje. Edino Tonino in jaz. Na celem celcatem otoku. Moral mu bom reči, naj me seznanj s kako ovco radodajko. Naj mu sploh omenim to temo? Kaj pa če je peder, tega ne bi mogel zdržati, pa ja ne bi guzil kakega dedija! Ali se kakemu dediju nastavljal! Revež Tonino, kakorkoli obrneš. Kaj pa naj jaz? Kako dolgo bom drkal v kahlico? Dokler ne organiziram volitev, jasno. Kurac je politika kurba! Če bi bila, bi mi dala pičko. Voglio una donna!« (Baretić, 2003: 69)

Seveda po tem zapisu ne moremo govoriti o nobeni zoofiliji, ali pa željah homoerotičnega razmerja. Gre namreč le za razmišljanje in cinično samopomilovanje ob spolni abstinenci. Homoerotični motiv se v delu še dvakrat pojavi, in sicer prvič Siniša zasači Tonina pri masturbiranju, drugič pa sanja spolno interakcijo med njima. Še vedno gre zgolj za idejo, ali pa nek tok zavesti, in ne za sam homoerotičen odnos.

Novo leto Siniša praznuje pri Selimu, ki mu predvaja pornografske filme, sprva to na bralca učinkuje kot napeljevanje na spolno interakcijo med njima, kasneje pa se izkaže, da je Selim preko pornografskih filmov Sinišo spoznaval s porno igralko Mrvico oz. Zehro, ki je v njih igrala. Kasneje mu jo je predstavil tudi v živo. Do spolnega odnosa med njo in Sinišo je prišlo že prvo noč, kasneje pa se je to erotično razmerje nadaljevalo zgolj zaradi obojestranske potrebe po telesnosti. Zehra je bila nimfomanka, Siniša pa ni imel druge izbire. Z Zehro je občasno občeval tudi Selim, vendar le iz razloga lastne potešitve, saj je imel ekstremno majhen spolni ud, ki ni mogel potešiti nikogar. Iz tega razloga je Zehri tudi predstavil Sinišo, ki jo je lahko potešil. Ko pa je Siniša opazil, da je v tem vse manj uspešen, je Zehro predstavil Toninu, saj je ob tem, ko ga je zalotil pri masturbiranju, ugotovil tudi to, da je zelo obdarjen. Po prvem spolnem odnosu se Tonino in Zehra odločita, da se bosta poročila. Zehra sicer bolj zaradi ekstremnega ugodja, ki ji ga je Tonino lahko nudil v postelji. On pa iz ljubezni do nje. Tu pa prehajamo od telesnosti na duševnost. Tonino je začutil ljubezen – na Trečiču pa so bili tisti, ki so bili sposobni čustvovanja, obsojeni na propad. To je potrjeno z njegovo absurdno smrtjo – ponoči si je v epileptičnem napadu odgriznil košček jezika, s katerim se je zadušil (Tomić, 2015: 54).

4 Vloga posameznega spola

Do te točke je moč že veliko razbrati o odnosih oz. relaciji med moškim in ženskim spolom. Vendar bomo vseeno temu posvetili samostojno poglavje, saj je ta tema, sploh v romanu *Filio ni doma*, zelo pomembna.

V *Filio ni doma* pisateljico preko celotnega dela zanima predvsem razmerje med spoloma. Ravno s tem razmerjem se ukvarja preko celotnega romana. Vloga ženske v romanu je, kot je zapisano že v prvem poglavju tega članka, požrtvovalna ljubimka in gospodinja. Avtorica tako v svojem romanu ironizira stereotipno zaprtost ženske v kuhinje in salone in spalnice. To dekorativno vlogo ženske zastavi kot distopični poskus razveljavitve družine. »Moški je [...] nedostopen, oblasten, močan (vojak), drugače pa večni otrok in ženski lahko tudi brat. Vsem trem je potrebno posvečati veliko ljubezni, otroku in bratu pa nežnosti. Deček še ni moški, zato ima samo pozitivne lastnosti, ženska (mati) mu lahko brez obotavljanja posveča skrb in uvidevnost ljubezni. Ko bo odrasel, bo prav zaradi »moškosti« zapuščen, v otroštvu pa z žensko neguje najbolj vreden človeški odnos, ki olajšuje kasnejše življenje z grehom in izgnanstvom.« (Zupan Sosič, 1998: 320) Hkrati pa ženske in moški v romanu součinkujejo, ženske z gospodinjскими opravili, kot so pranje, pomivanje, šivanje ... moški pa z delom izven hiše. Čeprav jim je stik, razen ponoči in ob nedeljski maši, prepovedan, tako delajo eni za druge.

Ženska, ki močno izstopa je Helena Brass, ona ni ženska delavka, ampak razmišljujoča in kritična ženska. S svojimi liberalnimi reformami želi olajšati delo ženskam, hkrati pa doprinesiti k družbi na otoku. Njene ideje so zelo socialne, saj je njena ideja poenostavitve navora v slogi, kot so javne pralnice itd. Hkrati tudi izzove medsebojno pomoč pri beljenju slabo ohranjene in vzdrževane infrastrukture. Prav tako se zavzema za razgledanost in znanje, zato si želi uvedbe šole. O njej, če jo primerjamo z ostalimi otočankami, lahko govorimo kot o »razsvetljeni« ženski, ki pa je pripravljena za uresničitev svojih želja in idej tudi trpeti, tako prestane zaporno kazen, ki ji je, zaradi kršenja pravil na otoku, zadana. Prenese pa tudi udarce in posilstvo, ki je cena šole, ki jo želi uvesti. Lahko rečemo, da njene ideje ponotranji *Filio*, ki se po pobegu z otoka izšla in postane umetnica, slikarka. Prav tako pa se ona, ko se vrne ob smrti Helene, ne boji represije otoškega totalitarnega aparata. Čeprav je za pokopavanje zadožlena in edina, ki sme to izvajati Lukrija, *Filio* vseeno pokoplje svojo babico Heleno Brass. S tem pa nas lahko spomni na Antigono, ki je izvedla simboličen prepovedan pokop brata, njena kazen je bila sicer smrt, kazen, ki pa jo nosi *Filio*, so težke posledice otoka na njeni telesnosti in duševnosti.

Izstopajoča moška vloga je Uri, tudi njega nekako determinira Helena Brass. Uri je netipičen in razgiban za moški svet. V toku svojega razvoja, je vpil Helenino ljubezen in samosvojost. Tako je odrasel v drugačnega moškega. Od ostalih se razlikuje po tem, da je izobražen in pa po svoji moralni in spolnih praksah. Nežnejši je in občutljivejši od ostalih moških. V

orgijo v jami je prisiljen, drugače pa tovrstna spolnost njemu ni po godu. Prav tako se nikoli ne odzove na svoj red na seznamu spolnih aktivnosti, kar ostali vsakdanje počnejo. Filio se odzove na seznam šele takrat, ko je na njem Filio, saj goji do nje čustva, je moški predstavnik čutne, duševne ljubezni.

V *Osmem poverjeniku* je vloga moških in žensk na otoku manj izrazita, kakor v *Filio ni doma*. Imamo šest moških vlog: politik, deklica za vse, znanstvenik, uživač, trgovec in mafijec. In štiri ženske: tajnica, seksualni objekt, zdravilka in nekdo iz ozadja.

Premier in Siniša sta politika. Deklica za vse je Tonino, ki je prevajalec, Sinišev pomočnik, voznik barke, vrtnar, pastir, mesar, gospodinja in negovalec bolnega očeta. Znanstvenik je Sinišev predhodnik – sedmi poverjenik, ki je po neopravljeni funkciji prišel nazaj na otok in začel z znanstvenim ukvarjanjem z matematiko, osamljen na svetilniku¹⁸. Uživateli so moški, ki pred trgovino v kateri dela okoren stavec, ki pa mu možgani še dobro delajo, igrajo karte in pijejo avstralsko pivo. Mafijec, oz. povezan z mafijo pa je Selim.

Siniševa tajnica je Željka, ki pa po Siniševem odhodu postane premierova tajnica. Hkrati je ona tudi seksualni objekt, saj je na začetku v erotičnem odnosu s Sinišo, kasneje pa s premierom. Njo si lahko razlagamo tudi kot »sponzorušo«. Drugi seksualni objekt je Zehra, ki predstavlja nepotešeno nimfomansko porno igralko. Hkrati spominja na Molly iz *Uliksesa*, saj je večino časa v hiši, glede na to, da pa nastopa večinoma v seksualnih prizorih, pa na postelji, z ljubimci. Zdravilka je Muona, ki je nekoč delala v medicini, sedaj pa se prikazuje bolnim v njihovih sanjah, ko pa zbolijo jih zdravi z aboridžinskimi metodami alternativne medicine. Ostale ženske, so v romanu pasivne, samo parkrat omenjene, nimajo nobene vloge, razen tega, da je enkrat eksplicitno omenjeno, da so ženske otoka neopazne – o njih lahko govorimo kot o nekemu iz ozadja, ki le biva in za razvoj romana ni pomemben. Takšna galerija individualcev vzdržuje ambientalno ravnotežje z nenadno smrtjo tistih, ki pokažejo in spoznajo čustva ter z begom.

Primerljiva lika sta Uri in Tonino. Oba se od svoje okolice razlikujeta po tem, da razvijeta čustva, ki se jih zavedata in sta zaradi njih tudi prizadeta. Urija ganejo posilstva in seksualno nasilje, Tonino pa, ko se zaljubi v

¹⁸ Tudi v tem delu se očitno pojavi simbol za znanje, ki je luč. To lahko opazimo npr. tudi pri Cankarju v romanu *Na klanecu*, kjer na koncu gori luč na učiteljevem oknu. S tem je metaforično pokazano, da je upanje v znanju, znanosti.

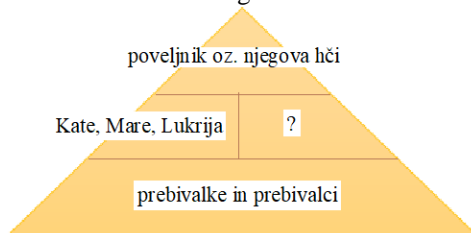
Zehro, absurdno umre v ponočnem epileptičnem napadu, ko si pregrizne jezik.

5 Oblast in hierarhična ureditev

V romanu *Filio ni doma* se nahajamo v otoški, od sveta odrezani, totalitaristični državi. Na čelu te države je Poveljnik, ki ga kasneje nasledi njegova hči, ki živi na celini. Kljub njegovi zamenjavi je totalitarnost še vedno prisotna. To je lahko metafora tega, da dokler ni sodelovanja in dialoga, ni važno kdo in kako vlada, saj stvari ne morejo steči normalno. Na čelu ženskega dela otoka so tri zlobne in grobe ženske – Kate, Mare in Lukrija, ki si dovolijo praktično vse in so zelo nasilne. Njih lahko razlagamo kot nekoga, ki se počuti nadčlovek¹⁹. Na moškem delu otoka je več različnih funkcij, npr. vodja zapora, njegov pomočnik (v tej vlogi je nekaj časa tudi Uri), pazniki, dečki, mlajši moški, starejši moški ... Hierarhija med njimi ni nikjer jasno predstavljena, razen tega, da so pazniki nad zaporniki, vodja zapora nad njegovim pomočnikom itd.

Na otoku so Heleni predstavljena tudi zelo nečloveška pravila, ki temeljijo na odtujevanju med ljudmi, npr. prepovedano je hoditi iz hiše, prepovedano je hoditi v Spodnje mesto, prepovedano se je družiti, prepovedano je iskati stik z moškimi, prepovedano je imeti ponoči prižgano luč itd.

Hierarhični piramidi na moškem in ženskem (sredina levo) in moškem (sredina desno) delu otoka bi lahko izgledali nekako takole:

V *Osmem poverjeniku* sta zarisana dva različna sistema, en je sistem Republike Hrvaške, ki je parlamentarna republika, ki ima na čelu vlade premiera, je razdeljena na dvajset upravnih enot, imenovanih županije.

¹⁹ Vendar ne ničejansko, saj s tem, ko se povzdignejo nad ostale, nimajo namena doseči nečesa splošno dobrega. Prav tako pa niso primerljive z nadčlovečnostjo Kantorja iz *Kralja na Betajnovi*, saj on dela v svoje dobro – te tri ženske pa ne delajo v nikogaršnje dobro, tako se obnašajo preprosto zato, ker se lahko tako obnašajo.

Center, kjer je tudi sedež vseh treh vej oblasti, je v glavnem mestu – Zagrebu. V skladu z *Ustavo RH*, ki narekuje, da mora imeti vsaka lokalna samouprava svojega predstavnika, ki sodeluje v političnem soodločanju, je na otok Trečić poslan poverjenik Vlade Republike Hrvaške, ki je zadolžen na otoku izvesti volitve in dobiti predstavnika otoka. Njegova naloga je po politični pomembnosti zelo irelevantna, drugače pa, sama po sebi, kar težka, ker se domorodci bojijo tuje organizacije, saj se bojijo, da jih ne bi skregala. Ta antipolitičnost, ki je idealizacija življenja z odmikom od politike, pa je nekako najuspešnejša ideja romana (Lokotar, 2003: 238).

Poglejmo sam otok Trečić in predstavimo še njegovo politiko in hierarhijo. Na prvi pogled deluje otok kot anarhična plemenska zveza, ki je do te mere odrezana od sveta, da tam lahko dela vsakdo kar si želi. Ko pa otok bolje spoznamo, ugotovimo, da je politično, sploh pa gospodarsko kar dobro urejen. Sicer otočani nimajo svojega vodje, ali pa vaške skupnosti, ali pa nekega vodilnega telesa, vseeno pa za njimi stoji Bonino Smeraldić, njihov Tito, kapitalist s socialnim instinktom, človek, ki je angažiral italijansko mafijo, da redno oskrbuje otok, poleg tega tudi koordinira njihovo odločanje oz. politiko. Hkrati je v oskrbo otoka vpletena tudi italijanska mafija, otok pa je hkrati tudi skrivališče tistih, ki jih iščejo tajne policijske službe, saj so se zapletli v kriminalna početja, npr. bosanski tandem. Izpostaviti je treba še cerkev, sicer so prebivalci otoka verni, saj praznujejo božič itd., ampak že več desetletij nimajo župnika, torej gre spet za bolj alternativne pristope²⁰, z Bogom torej »komunicirajo« neposredno.

Če primerjamo romana, lahko opazimo, da je v *Filio ni doma* nadzor in politika absolutno strožja in do otočanov neprijaznejša, hkrati pa zavira razvoj otoka. Na Trečiću pa je politika svobodnejša, v korist ljudem, ki se z njo strinjajo in od nje ne odstopajo.

6 Sklep

Tako otok, na katerem se odvija roman *Filio ni doma*, kot Trečić sta prostora antiutopije, distopije in utopije. Razlikujeta se po tem, da je prvi negativen, drugi pa pozitiven. Na obeh otokih gre za neke ustaljene prakse bivanja, ki imajo svojo politiko ter svoje medčloveške odnose, le da na otoku v delu *Filio ni doma*, le ti kažejo na nekaj slabega, kar živimo ali pa se nam obeta. Konec romana pa kaže na to, da se da tej katastrofi izogniti. V Trečiću pa lahko vseeno vidimo veliko pozitivnega, na kar smo pozabili, to je, na življenje.

²⁰ Tako kot pri njihovi medicini.

Lieratura / References

- Alajbegović, Božidar. (2009). *Otoče, otoče, volim te otoče*. [Father, I love you Father]. In *Nešto kao fleš* [Something like a flash]. Alajbegović, Božidar (Ed.). Zagreb: Litteris.
- Baretič, Renato. (2006). *Osmi poverjenik* [Eighth Commissioner]. Transl. Đurđa Strsoglavac. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bojetu, Berta. (1990). *Filio ni doma* [Filio is not home]. Celovec in Salzburg: Založba Wieser.
- Lokotar, Kruno. (2006). *Spremna beseda* [Afterword]. In *Osmi poverjenik* [Eighth Commissioner]. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevedla Đurđa Strsoglavac.
- Pančić, Teofil. (2007). *Robinzoni i fićfirići* [Robinsons and lovelace]. In *Famoznih 400 kilometara* [Famous 400 kilometers]. Zagreb: V. B. Z.
- Sablić-Tomić, Helena. (2009). *Ima li Držića u suvremenoj hrvatskoj prozi?* [Does Držić have contemporary Croatian prose?]. URL: <https://hrcak.srce.hr/72839> (accessed December 15, 2018).
- Sablić-Tomić, Helena. (2015). *Između horora, ideologije i tranzicije* [Between horror, ideology and transition]. In *Dodir teksta* [Touch of text]. Zagreb: Meandar media.
- Visković, Velimir. (2006). *Nemoguća misija*. U sjeni FAK-a [Impossible Mission. In the shadow of the FAK]. Zagreb: V. B. Z.
- Vrsaljko, Slavica. (2008). *Razgovornost i usmenost u djelima suvremenih hrvatskih književnika* [Conversation and oralness and in the writing of modern Croatian writers]. URL: <https://hrcak.srce.hr/35623> (accessed December 15, 2018).
- Zima, Zdravko. (2006). *Svatko je svoj otok* [Everyone is their own island]. In *Lovac u Labirintu* [Hunter in the maze]. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Zupančič, Metka. (1995). *Feministična proza: miti in utopija* [Feminist prose: myths and utopia]. Margaret Laurence, Margaret Atwood, Chantal Chawaf, Hélène Cixous, Madeleine Monette, Monique Larue, Berta Bojetu. In *Primerjalna književnost* [Comparative Literature], 2. 1–16.
- Zupan-Sosič, Alojzija. 2017. *Antiutopični roman* [Roman anti-utopias]. In *Teorija pripovedi* [Narrative theory]. Maribor: Litera. 247–252.
- Zupan-Sosič, Alojzija. (1998). Na literarnem otoku Berte Bojetu [On the literary island of Berte Bojet]. In *Jezik in slovstvo* [Language and Literature], 43, No. 7/8. 315–330.
- Zupan-Sosič, Alojzija. 2000. *Ptiči, hrošči in androidi v Smaragdnem mestu: (sodobni slovenski antiutopični roman ob koncu stoletja)* [Birds, bugs and androids in the Emerald City: (contemporary Slovenian anti-utopian novel at the end of the century)]. In *37 seminar slovenskega jezika, literature in kulture* [37th Seminar of Slovenian Language, Literature and Culture]. Orel, Irena (Ed.). 243–257.